

Марина Ж. Семиз¹
Данијела Н. Василијевић²
Жана П. Бојовић³
Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет
Ужице (Србија)

316.644-057.875:316.356.4(497.11)
Оригинални научни рад
Примљен 11/10/2021
Измењен 28/01/2022
09/02/2022
Прихваћен 15/02/2022
doi: [10.5937/socpreg56-34345](https://doi.org/10.5937/socpreg56-34345)

ИЗРАЖЕНОСТ И СТРУКТУРА НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА СТУДЕНАТА ПЕДАГОШКОГ ФАКУЛТЕТА У УЖИЦУ МЕРЕНИ НАИТ СКАЛОМ

Сажетак: Развијени су и тестирани бројни истраживачки инструменти за мерење степена изражености и компоненти националног идентитета, а у контексту бивших држава СФРЈ широку примену има скала НАИТ, коју су развиле Чоркало и Каменов. Циљ ове студије јесте испитивање степена изражености и структуре националног идентитета студената тестирањем вишедимензионалне скале НАИТ. Ово истраживање се заснива на претпоставкама теорије социјалног идентитета Тајфела и Тарнера, а полази и од постојећих психолошких и социолошких одређења националног идентитета и истраживања о националном идентитету. У истраживању су учествовали студенти Педагошког факултета Универзитета у Крагујевцу (N=175). Резултати истраживања указују да је израженост националног идентитета студената виша у односу на теоријски просек и у односу на резултате одређених истраживања. Експлораторном факторском анализом издвојено је пет компоненти националног идентитета студената: 1) национална припадност; 2) национални понос и осећања; 3) релевантност осећања националне припадности; 4) национализам и 5) космополитизам. На темељу резултата истраживања утврђене су разлике у издвојеним базичним димензијама националног идентитета студената у односу на досадашња истраживања.

Кључне речи: национални идентитет, национална припадност, национална осећања, национализам, космополитизам.

¹ semizmarina@pfu.kg.ac.rs

² vasilijevic@pfu.kg.ac.rs

³ bojovic@pfu.kg.ac.rs

УВОД

Почев од епохе модерне, а посебно последњих деценија, пажњу социолога, психолога, политиколога и других истраживача друштвених наука заокупља контроверзно питање националног идентитета. Концепт националног идентитета уздрман је не само глобализацијским процесима, геополитичким променама у свету већ и идејом о заједници европских народа. Унутар комплексних друштвених идентитета (нпр. глобални, европски, политички), национални идентитет треба истраживати као процес (континуирано се развија), као интеракцију (у међуодносу према другим идентитетима), али и као међуоднос идентитета и околине (Korunić, 2005).

Бројна истраживања показују да процеси модернизације и интеграција не подразумевају нужно маргинализовање значаја који нација има за њене припаднике, а тиме ни подривање ни губитак властитог националног идентитета (Aichholzer, Kritzinger & Plescia, 2021; Mansfeldová & Špicarová Stašková, 2009; McLaren, 2004; Van der Zwet, 2016). Став једног броја аутора је да се, у контексту евроинтеграција, ЕУ не доживљава као главна претња националним идентитетима, већ државе чланице њен утицај више сагледавају преко економских и политичких користи/губитака које намеће или обезбеђује. Насупрот томе, национални идентитети постали су мање културно једнообразни (Van der Zwet, 2016), а у одређеним случајевима дошло је и до снажења националног идентитета (Sniderman & Hagendoor, 2007), јер опстанак нације зависи од националних стратегија изградње јединственог националног идентитета и демократског система управљања (Windari, 2021). Политика која настоји да убеди доминантне и мањинске националне групе да су део истог друштва може ојачати њихове ставове да припадају различитим групама, културама и друштвима (Sniderman & Hagendoor, 2007). Дакле, чини се да су многобројни фактори подједнако релевантни у тумачењу процеса изградње и снажења националног идентитета на социјалном, културном, политичком и економском плану. У првом плану издвајају се социјални фактори, пре свега, специфичности друштвеног контекста (нпр. историјске, политичке, економске околности држава, медији, образовни утицаји), а подједнако су важне и психолошке карактеристике појединца (когнитивни, афективни и мотивацијски процеси) (Barrett, 2007). На развој националних вредности учесника васпитно-образовног процеса, поред друштва уопште, делују и породица, школа, медији, религија, политичке странке, субкултура и др. (Jovanović, 2012).

У оквирима социјалне психологије истичу се разлике између ексклузивног и инклузивног аспекта националног идентитета, као два специфична, концептуално различита израза националног идентитета (Blank & Schmidt, 2003; Davidov, 2010). Ексклузивни аспект националног идентитета, познат у литератури као *слейи њајџриоџизам*, карактеришу идеализована уверења о нацији, осећања националне супериорности и потпуна лојалност националним, државним и политичким властима. Инклузивни аспект националног идентитета, познат као *консирукџивни њајџриоџизам*, карактеришу позитивна осећања према сопственој земљи и нацији, позитивна идентификација у односу на политичке институције, систем социјалне заштите, културу и економију. У социологији и политичким наукама подвлачи се разлика између грађанске и етничке концепције националног идентитета, као

рефлексије два концептуално различита приступа нацији (Smith, 1998). Грађанска концепција полази од разумевања нације као политичке заједнице која је регулисана заједничким законима, правима, институцијама, због чега је овај приступ инклузиван и отворен за све држављане. Етничка концепција националног идентитета истиче заједничко етничко и културно наслеђе, те је овај приступ ексклузиван јер укључује само припаднике према националном пореклу. Са микросоциолошког становишта, национални идентитет интегрише различите аспекте односа појединца према својој нацији, пре свега: знање појединца о томе којој нацији формално припада или жели припадати; осећања према сопственој нацији; релевантност националне припадности за укупан идентитет појединца; субјективна уверења о актуелним циљевима и проблемима сопствене нације; субјективна уверења о могућностима и ограничењима активности појединца; спремност да интернализује националну културу; идеологију заједнице која интегрише уверења о вредностима и циљевима нације (према: Blank, Schmidt, Westle, 2001). Слично томе, и Финијева (Phinney, 1990) истиче следеће компоненте националног идентитета: самоодређење појединца као члана националне групе која може бити земља порекла или не; осећај припадности одређеној групи (од формалне припадности до снажне везаности); ставове и осећања према чланству у групи; укљученост у рад и живот националне групе, која подразумева употребу националног језика, познавање националне културе и историје, укљученост у политичке активности и сл. Раденовић (Radenović, 2006) под овим појмом подразумева самосвест појединца да припада одређеној нацији, а настанак и развој нација је условљен територијалним, економским, правно-политичким, етничким, културним критеријумима које нација успоставља у односу са другим нацијама.

Будући да је конструкција националног идентитета увек релациона, историјски и ситуационо условљена, јасно је да и компоненте националног идентитета нису ентитети *sui generis* будући да не постоје независно од друштва и изван односа са другим нацијама (Radenović, 2006). Преглед различитих одређења појма национални идентитет у социологији, политичким наукама и психологији потврђује тезу о његовој вишедимензионалности, односно потреби његовог сагледавања из угла различитих приступа који истичу компоненте патриотизма, грађанства, национализма, шовинизма и њихове различите комбинације (Davidov, 2010), односно различите конститутивне елементе: етничко-територијалне, социјално-економске, културно-верске и политичко-правне (Mansfeldová & Špicarová Stašková, 2009; Smith, 1998). У том смислу, појам националног идентитета спада у ред флуидних и динамичних категорија, што додатно отежава његово тумачење и мерење. Имајући на уму наведено, развијени су бројни истраживачки инструменти за мерење степена изражености националног идентитета: скала националног идентитета – NAIT (Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003); скала за испитивање облика националне везаности (Rot & Havelka, 1973); скала – MEIM (Phinney, 1990); скала националног идентитета NAIT–K (Kamenov et al., 2006); скала националног идентитета – NI (Cinnirella, 1997); скала националне идентификације – NIS (Scheve et al., 2014). У контексту бивших држава СФРЈ посебну примену има скала националног идентитета коју су развиле Чоркало и Каменов (Čorkalo & Kamenov, 1998).

До сада није развијена ниједна свеобухватна теорија о националном идентитету која би имала аналитичне и хеуристичке вредности у тумачењу природе, значења и

утицаја националног идентитета (Barrett, 2000, 2007). Ипак, неки теоријски приступи задобили су доминантну позицију, посебно у контексту испитивања националног идентитета студената. Ово истраживање полази од претпоставки теорије социјалног идентитета Тајфела и Тарнера (Tajfel & Turner, 1986). У оквиру ове теорије формулисана су три основне хипотезе у вези са различитим облицима групних идентитета. Прво, полази се од претпоставке да идентификација са групом доводи до развоја самопоштовања и позитивног става према сопственој групи. Друга претпоставка је у вези са фаворизовањем група, односно појединцима се више свиђа група са којом су се идентификовали и склони су да је описују позитивнијим терминима. У оквиру треће претпоставке, полази се од тезе да ће припадници групе применити стратегију „друштвене креативности”, како би задржали позитивну слику о себи и самопоштовање (нпр. фаворизовање властите националне групе у димензији у којој је она боља од друге националне групе, избор мање угрожавајућих група за поређење).

Као вишезначан и друштвени конструкт, национални идентитет је уско повезан са професионалним развојем и иницијалним образовањем будућих учитеља, васпитача и тренера у спорту, с обзиром на њихову посредничку улогу у преношењу и изградњи друштвених вредности, знања и уверења (Bazić, 2011a, 2011b; Beljanski et al., 2018; Jovanović, 2012; Perić Romić, 2020). Та веза је вишеструка, а посебно ћемо указати на три могуће интерпретације. Прво, у складу са тенденцијама друштвеног развоја и услед изостанка целовите и кохерентне стратегије друштвеног развоја, успоставља се технократски концепт образовања, подређен захтевима тржишта, савремене поделе рада и евроинтеграцијским процесима (Bazić, 2011a, 2011b; Trifunović, 2012). У том контексту, аутори (Bazić, 2011a, 2011b; Jovanović, 2012; Perić Romić, 2020) указују на бројне импликације на образовни систем, а пре свега на могућности и тешкоће у очувању националних вредности и развоју глобалних и проевропских вредности (Perić Romić, 2020), поготово услед изостанка планског и систематског програма националног васпитања у образовним институцијама (Jovanović, 2012). Друго, образовне институције, а посебно педагошки факултети који образују учитеље и васпитаче за рад са младима (Bazić, 2011a), имају веома значајну улогу у развоју и очувању националног идентитета, јер се посредством образовања идентификују специфичности националних идентитета и вредносни елементи у оквиру којих ученици и млади граде односе према себи и према другима (Perić Romić, 2020), стичу знања о вредностима и начину живота у одређеној заједници, развијају културне обрасце и свест о припадности одређеној нацији (Bazić, 2011a) и остварују успешну социјализацију и интеграцију у друштвени систем (Trifunović, 2012). Треће, посматрано са аспекта непосредне васпитне праксе, у складу са улогама и положајем у друштву, као и сопственим концепцијама националног идентитета, наставници и васпитачи користе различите приступе у неговању и изградњи националних идентитета деце, ученика и младих, а пре свега: активно промовишу националне идентитете, избегавају одређене теме о националним идентитетима, одбијају да експлицитно промовишу одређене националне вредности или покрећу дискусију у вези са националним идентитетима (Hand & Pearce, 2009, 2011). Због претходно наведеног, када се разматра национални идентитет будућих учитеља, васпитача и тренера у спорту, треба имати на уму следеће: 1) национални идентитет је у сталном процесу тумачења и реинтерпретација,

у зависности од међудејства између личних, тј. персоналних и социјалних фактора у изградњи националног идентитета (Barrett, 2007; Jovanović, 2012); 2) национални идентитет је вишедимензионални конструкт и састоји се од већег броја различитих компоненти (Mansfeldová & Špicarová Stašková, 2009; Smith, 1998); и 3) појединац је активно ангажован у процесу изградње националног идентитета, пошто национални идентитет није само одређен посредством когнитивне (нпр. знање о националној припадности) и афективне компоненте (нпр. емоције према националној групи) већ и преко конативне компоненте (учествовање у раду и животу националне групе) (Kamenov et al., 2006; Phinney, 1990).

Национални идентитет из угла истраживања

У оквиру различитих истраживања о националним идентитету спроведеним на различитим узорцима студентске и адолесцентске популације (Beljanski, Šimonji Čermak, Karikova, 2018; Cheng & Szeto, 2019; Grozdanovska, 2016; Jovanović & Pavlović, 2013; Pavlović & Jovanović, 2013; Randelović & Kostić, 2011; Randelović, Minić, Randelović, 2021; Sakač, Štrangarić, Marković, 2017; Ćorkalo & Kamenov, 1998, 2003; Štrangarić, 2014, 2017), као и на узорку одраслих испитаника (Lazić & Pešić, 2015; Randelović & Minić, 2011; Ćorkalo & Kamenov, 2003) установљена су значајна сазнања о компонентама националног идентитета, с једне стране, али и о интензитету и диверзитету националног идентитета, с друге стране.

Ауторке НАИТ скале Чоркало и Каменов (Ćorkalo & Kamenov, 1998) пронашле су просечно изражен национални идентитет на узорку испитаника хрватске националности, узраста од 17 до 86 година. Факторска анализа указала је на постојање четири димензије националног идентитета које су ауторке дефинисале као: осећај изражене националне припадности (национални понос); национализам (искључива национална везаност); оданост нацији (изражен историјски и културни аспект националног идентитета); космополитизам. У другој сродној студији (Ćorkalo & Kamenov, 2003), на узорку одраслих, студената и средњошколаца у Хрватској испитана је веза између националног идентитета и социјалне дистанце. Резултати су указали на умерено изражен ниво националног идентитета код испитаника из све три групе, при чему су средњошколци остварили највише просечне вредности на скали националног идентитета. Повезаност између компоненти НАИТ скале (национални понос, национализам, оданост нацији и космополитизам) кретала се од умерене до високе, а компонента национализма се показала значајним предиктором социјалне дистанце.

На узорку македонских студената узраста од 18 до 23 године, Гроздановска (Grozdanovska, 2016) је испитивала однос између националног идентитета, субјективне добробити и смисла живота. Применом НАИТ скале, утврђено је да студенти имају умерено изражен ниво националног идентитета. Поред тога, резултати су показали да постоји позитивна корелација између националног идентитета, задовољства животом и присутности смисла живота.

У истраживању спроведеном у 17 европских земаља (Lazić & Pešić, 2015) анализирали су ставови становништва о важности основних компоненти националног идентитета – културне, аскриптивне и цивилне. У овом истраживању потврђена је

основна хипотеза да процеси модернизације јачају присуство цивилне компоненте и доприносе слабљењу аскриптивне и културне компоненте националног идентитета. Добијени подаци сугеришу да су последице економске, политичке и културне модернизације видљиве до одређеног степена развоја и да економија остварује најснажнији утицај на присуство цивилне компоненте националног идентитета.

У оквиру истраживања о повезаности националног идентитета и религиозности студената наставничких факултета, Штрангарић (Štrangarić, 2014) је утврдила да постоји позитивна корелација између ова два конструкта. Примена НАИТ скале указала је на умерену израженост националног идентитета студената. У оквиру другог истраживања, применом скале националног идентитета коју је развио Цинилера (Cinnirella, 1997), на пригодном узорку студената основних студија Педагошког факултета у Сомбору, Штрангарић (Štrangarić, 2017) је потврдила умерено јаку израженост укупног националног идентитета и укупног етноцентризма, а ниске вредности традиционалне поделе родних улога.

Применом НАИТ–К скале, Сакач и сарадници (Sakač et al., 2017) утврдили су да је укупни национални идентитет студената основних студија у Загребу умерено изражен, док је факторска анализа указала на постојање пет структуралних компоненти националног идентитета које су аутори дефинисали као: истакнути национални идентитет, национализам, космополитизам, конативна димензија националног идентитета и оданост нацији као традиционалном наслеђу. Уз то, утврдили су и повезаност између националног идентитета и декларативне религиозности.

У оквиру друге сродне студије, применом НАИТ скале (Beljanski et al., 2018) испитиван је степен изражености националног идентитета студената педагошких факултета у Србији и Словачкој. Према резултатима истраживања, у обе групе испитаника утврђен је умерено изражен степен националног идентитета. Евидентиране разлике у укупном националном идентитету код словачких студената у односу на српске студенте показале су се статистички значајним. Пронађена су различита факторска решења у обе групе испитаника, с тим да највећи проценат варијансе објашњава компонента у вези са осећањем националне припадности, премда има различит садржај. На узорку српских студената, издвојено је 6 фактора (национализам, космополитизам, осећање националног идентитета, мој народ је одабран народ, лични квалитети наспрам колективног, модерно контра застарело изражавање националног идентитета), док је на узорку словачких студената издвојено 7 фактора (патриотизам, космополитизам, дистанца од националног идентитета, национализам, способност појединца наспрам националног идентитета, реалистички поглед на улогу свог народа у историји, помешана осећања).

Применом НАИТ скале Ранђеловић и Минић (Randelović & Minić, 2011) су испитивали израженост националног идентитета Срба са Косова и Метохије, као и повезаност националног идентитета са одређеним социодемографским и психолошким карактеристикама испитаника. Утврђено је да испитаници имају претежно изражен национални идентитет, који позитивно корелира са узрастом испитаника, а негативно са глобалним самопоштовањем. У оквиру студије спроведене ради испитивања психолошких чинилаца осећања националног идентитета Срба на Космету, Ранђеловић и Костић (Randelović & Kostić, 2011) применом исте скале утврдили су

високу израженост националног идентитета на узорку испитаника узраста од 14 до 30 година. У недавно спроведеној студији (Randelović, Minić, Randelović, 2021), у оквиру које је примењена НАИТ скала на узорку средњошколаца у Републици Србији (Београд, Ниш и Косовска Митровица), утврђен је умерено изражен ниво националне припадности.

Јовановић и Павловић (Jovanović & Pavlović, 2013) спровели су истраживања ради испитивања ставова студената филозофских факултета у Нишу и Источном Сарајеву о односу језика и идентитета, односно да ли код студената преовлађују ставови који репрезентују језички национализам или језички космополитизам. За потребе истраживања конструисан је упитник за испитивање ставова студената о језичком национализму и космополитизму. Показало се да студенти англистике оба факултета изражавају ставове који су ближи језичком космополитизму него студенти са других департмана, а да је израженији језички национализам карактеристичан за студенте Филозофског факултета у Источном Сарајеву. У истраживању о повезаности језичког и националног идентитета студената Универзитета у Нишу са демографским варијаблама, применом упитника за испитивање ставова студената о језичком национализму и космополитизму, утврђено је да тип религиозности има највећи утицај на ставове студената о степену повезаности између језичког и националног идентитета, а да значајан утицај остварује и њихов образовно-професионални профил (Pavlović & Jovanović, 2013).

Да је национални идентитет променљива категорија, а не само вишедимензионални феномен, потврђено је у студији спроведеној ради испитивања утицаја студија у иностранству на национални идентитет студената Хонгконга (Cheng & Szeto, 2019). Утврђено је да искуства студирања у иностранству остварују различит утицај на национални идентитет студената, зависно од њихове интеракције са становништвом, промишљања о националном идентитету, културних и политичких разлика и националних достигнућа.

На основу приказаних истраживања могуће је указати на следеће закључке: а) национални идентитет је сложен, променљив и вишедимензионални конструкт, а број и садржај компоненти националног идентитета условљени су полазним претпоставкама аутора (социолошки референтни оквир, психолошки референтни оквир и др.) и коришћеним инструментима (нпр. НАИТ скала, НАИТ-К скала, упитник о језичком национализму и космополитизму и др.); б) у оквиру различитих примена и истраживања (различите државе, друштва, различити узорци испитаника, различити временски периоди итд.) утврђене су различите димензије националног идентитета на скали НАИТ, што сугерише да скала нема стабилну структуру и в) у највећем броју досадашњих студија (Beljanski et al., 2018; Ćorkalo & Kamenov, 1998, 2003) утврђено је да компонента у вези са осећањем националне припадности објашњава највећи проценат варијансе националног идентитета.

МЕТОД

Проблем и циљ истраживања.

Држава планира и спроводи различите стратегије за конструисање јединственог националног идентитета и јачање осећаја заједништва: концепцију националног идентитета заснива на доминантној етничкој групи која дели заједничку историју и културу; стварањем и ширењем националних симбола и вредности; успостављањем и применом система закона и права; стварањем слике о заједничком непријатељу; стављањем образовног и медијског система у службу промовисања и ширења националног идентитета (Guibernau, 2007). Истицањем горенаведене функције образовног система, између осталих стратешких решења, држава настоји на томе да будући нараштаји прихвате и интернализују националне симболе, вредности, традицију, слику „доброг грађанина“, „патриоте“, а у том националном пројекту значајну улогу у развоју, неговању и очувању националног идентитета имају наставници и васпитачи (Bazić, 2011a; Јovanović, 2012). Знања, мотивисаност и компетенције наставника представљају нужне претпоставке за успешно развијање система националних и проевропских вредности младих нараштаја (Јovanović, 2012). Како би се поставиле приоритетне смернице за развој и реализацију програма националног васпитања (Јovanović, 2012), потребно је да се студиозно приступи проблематици националног идентитета будућих наставника и васпитача, тим пре што знање и свест о властитом националном и културном идентитету утичу на перципирање властите културе и културе других (Beljanski et al., 2018), а то заузврат „доприноси развоју свести о заједничким елементима у наслеђу човечанства“ (Bazić, 2011a, стр. 41). Поред наведеног, анализе наставних садржаја у реформисаним студијским програмима учитељских факултета у нашој земљи и региону сугеришу да се примат даје европском идентитету у односу на национални идентитет, што је у складу са циљевима реформе високог образовања у функцији евроинтеграција (Bazić, 2011a). Стога, спроведено је истраживање са циљем утврђивања степена изражености и структуре националног идентитета студената Педагошког факултета у Ужицу – будућих учитеља, васпитача и тренера у спорту. Из општег циља изведена су два истраживачка задатка: а) испитати у ком је степену изражен национални идентитет студената – будућих учитеља, васпитача и тренера у спорту; б) утврдити факторску структуру НАИТ скале, односно утврдити базичне димензије националног идентитета на узорку студената Педагошког факултета у Ужицу.

Хипотезе истраживања

Х1) Постоји умерена израженост националног идентитета студената – будућих учитеља, васпитача и тренера у спорту у односу на теоријски просек скале и ранија истраживања.

Прва хипотеза постављена је на основу резултата истраживања спроведених на сродним узорцима у нашој земљи (Beljanski et al., 2018; Štrangarić, 2014) и региону (Grozdanovska, 2016; Ćorkalo & Kamenov, 2003) која су потврдила да је национални идентитет студената умерено изражен, око средње теоријске вредности НАИТ скале.

X2) Постоје разлике у факторској структури НАИТ инструмента у односу на ранија истраживања.

Друга хипотеза је, такође, емпиријски постављена, будући да резултати досадашњих истраживања (Beljanski et al., 2018; Kamenov et al., 2006; Ćorkalo & Kamenov, 1998, 2003) у којима је испитана факторска структура скале НАИТ нису конзистентни, ни у погледу броја издвојених фактора (број издвојених фактора варира од 4 до 7), ни у погледу њиховог садржаја (у оквиру фактора не групишу се исти ајтеми), те се очекује да ће се и у овом истраживању испоставити разлике у односу на претходне студије.

Узорак. Истраживање је спроведено на пригодном узорку 175 студената Педагошког факултета у Ужицу Универзитета у Крагујевцу, чија просечна старост износи $AS=21,45$ година (распон од 19 до 23 година). Структура узорка студената према издвојеним демографским карактеристикама приказана је у [Табели 1](#).

Инструменти. За потребе истраживања примењена су два инструмента: Упитник о демографским карактеристикама и Скала националног идентитета коју су развиле Чоркало и Каменов (Ćorkalo, Kamenov, 1998)⁴. У првом инструменту прикупљени су подаци о полу, студијској години, студијском смеру, вероисповести и националној припадности студената. У оквиру другог инструмента који обухвата 27 тврдњи, студенти су на петостепеној Ликертовој скали изражавали процену сагласности са тврдњама у вези са националним идентитетом. Резултати се крећу у распону од 27 до 135 бодова, а већи укупни резултат указује на већу израженост националног идентитета. Према ауторкама инструмент има задовољавајућу поузданост (од $\alpha=0,80$ до $\alpha=0,94$), а креиране тврдње представљају операционализацију четири димензије националног идентитета – осећај изражене националне припадности (национални понос); национализам (искључива национална везаност); оданост нацији и космополитизам. Проверена је поузданост целе скале на узорку студената помоћу Алфа Кронбаховог коефицијента (Alpha Cronbach), а резултати указују на високу поузданост ($\alpha=0,82$). Дискриминативна вредност ставки проверена је помоћу коригованих ајтем-тотал корелација ([Табела 5](#)) и преко вредности екстрахованих комуналитета манифестних варијабли ([Табела 6](#)).

Процедуре обраде и анализе података. С обзиром на циљ истраживања, у обради података примењена је дескриптивна статистика и статистика закључивања (т-тест за један узорак, т-тест за независне узорке). Друго, да би утврдили базичне димензије националног идентитета студената на скали НАИТ примењена је експлоративна факторска анализа.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

У оквиру првог истраживачког задатака интересовало нас је у ком степену је изражен национални идентитет студената – будућих учитеља, васпитача и тренера у спорту. Просечна вредност националног идентитета на скали НАИТ дата у [Табели 2](#) ($AS=93,15$; $SD=13,69$) указује на умерено високу израженост националног

⁴ Аутори овог рада имају сагласност за коришћење и адаптацију инструмента НАИТ.

идентитета студената у нашем узорку, што је видљиво и кад се резултат подели са укупним бројем ставки на скали (3,45). Просечне вредности националног идентитета на нашем узорку више су од просечних вредности у ранијим истраживањима које су утврђене на узорку студената у нашој земљи (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017; Štrangarić, 2014) и у региону (Grozdanovska, 2016; Ćorkalo & Kamenov, 2003). У неким ранијим истраживањима у нашој земљи, слично нашем резултату, утврђена је виша израженост националног идентитета на узорку одраслих испитаника са Косова и Метохије (Randelović & Minić, 2011) и младих са Косова (Randelović & Kostić, 2011). Применом т-теста за један узорак утврђено је да је ниво изражености националног идентитета испитаника у нашем истраживању (мин.=43; макс.=127; AS=93,15; SD=13,69) виши у односу на теоријски просек скале⁵ (мин.=27; макс.=135; $t_{(174)}=9,808$, $p<,01$). Применом т-теста за независне узорке (Табела 3) проверили смо значајност разлика у изражености националног идентитета код студената из нашег истраживања и резултата ранијих истраживања у оквиру којих је примењена НАИТ скала, а били су обухваћени сродни узорци (Beljanski et al., 2018; Grozdanovska, 2016; Randelović & Kostić, 2011; Randelović et al., 2021; Ćorkalo & Kamenov, 2003). У поређењу са резултатима истраживања у којима су обухваћени студенти (Beljanski et al., 2018; Grozdanovska, 2016; Ćorkalo & Kamenov, 2003), можемо закључити да студенти из нашег узорка (AS=93,15; SD=13,69) показују статистички значајно више нивое изражености националног идентитета у односу на студенте Универзитета у Загребу (AS=82,27; SD=13,04; $t_{(339)}=7,058$, $p<,01$), студенте Универзитета у Скопљу (AS=80,48; SD=20,23; $t_{(358)}=7,222$, $p<,01$) и студенте Педагошког факултета у Сомбору (AS=76,11; SD=18,69; $t_{(256)}=8,043$, $p<,01$). У односу на истраживања којима су обухваћени адолесценти (Randelović & Kostić, 2011; Randelović et al., 2021), можемо закључити да студенти у нашем узорку изражавају виши укупни национални идентитет у односу на средњошколце у Београду, Нишу и Косовској Митровици (AS=88,06; SD=16,81; $t_{(350)}=2,567$, $p<,05$), а нижи у односу на адолесценте са Косова (AS=97,74; SD=15,98; $t_{(274)}=-5,662$, $p<,01$).

Други део анализе добијених резултата у вези је са факторском структуром НАИТ скале на узорку студената – будућих учитеља, васпитача и тренера у спорту. Резултати Кајзер-Мајер-Олкин (0,786) и Бартлетовог теста ($\chi^2=1478,636,745$; $df=351$; $p=000$) потврдили су задовољавајућу репрезентативност честица за поступке експлораторне факторске анализе. Коришћена је метода главних компонената са варимакс-ротацијом и два критеријума за дефинисање броја фактора: карактеристични корен већи од 1, Кателов тест одрона. Премда резултати паралелне анализе (Табела 4) указују на то да је оправдано задржати само три фактора за даље истраживање, одлука о броју фактора донета је имајући на уму решење са пет ротираних фактора (факторске тежине за све факторе су веће од 0,3; сваки фактор има три факторске тежине или више факторских тежина), задовољавајућу дискриминативност ставки, као и истраживачки задатак који је усмерен ка упоређивању факторске структуре скале са претходним истраживањима. Анализом главних компонената уз варимакс-ротацију

⁵ Т-тестом за један узорак (*One sample t test*) тестирана је значајност разлике аритметичке средине добијене на узорку студената од унапред дате вредности, односно теоријске аритметичке средине ($T_{AS=81}$).

са Кајзер-нормализацијом утврђено је да се 27 тврдњи о националном идентитету на НАИТ скали могу груписати на пет фактора који заједно објашњавају 53,83% варијансе (Табела 5). Резултати факторске анализе указали су на то да је национални идентитет вишедимензионални феномен, који обухвата пет базичних димензија: 1) националну припадност (27,15% објашњене варијансе), 2) национални понос и осећања (9,37% објашњене варијансе), 3) релевантност осећања националне припадности (7,52% објашњене варијансе), 4) национализам (5,01% објашњене варијансе) и 5) космополитизам (4,78% објашњене варијансе). Даљу конкретизацију и интерпретацију добијених резултата обезбедила је дескриптивна анализа издвојених фактора на скали (Табела 6). Факторска анализа дала је различита факторска решења у односу на првобитна (Čorkalo & Kamenov, 1998) и потоња истраживања (Beljanski et al., 2018; Kamenov et al., 2006; Sakač et al., 2017).

Први фактор – национална припадност – доминантно објашњава структуру националног идентитета (27,15% објашњене варијансе) и обухвата ставке о важности истицања националне припадности. Ову компоненту дефинише седам ставки. Из перспективе студената, знање и свест о националној припадности битни су у животу сваког човека, почев од детињства да би се формирао у целовиту личност, свако треба да буде свестан своје националне припадности, да је увек истиче, као и да одржава заједништво са другим припадницима нације. У том смислу, приметно је да истакнута национална везаност подразумева конструктивни патриотизам, наглашену везаност за сопствену нацију, без идеализовања сопствене нације у односу на друге нације, као и истицања инфериорности и занемаривања других нација. Добијени резултати у складу су са првом претпоставком теорије социјалног идентитета Тајфела и Тарнера (Tajfel & Turner, 1986) којом се истиче значај националне припадности за самоодређење, изградњу личног идентитета и развој самопоштовања. Они су усаглашени и са постојећим концептуализацијама националног идентитета (Blank et al., 2001; Phinney, 1990) које указују на когнитивну основу овог феномена – знање, свест и самоодређење појединца о томе којој нацији припада важан је, неретко и први, конститутивни елемент изградње националног идентитета.

Други фактор – Национални понос и осећања – примарно је засићен тврдњама у вези са ставовима и осећањима студената према сопственој нацији. Студенти су сагласни са тим да се позитивна осећања према властитој националној групи, првенствено национални понос, изграђују на уверењима и проценама о значајном историјском и културном наслеђу, националним симболима, да је приврженост властитој нацији једно од најлепших човекових осећања. Снагу националних идентитета студената открива понос као значајна мера личне и друштвене вредности (Barrett, 2000). Многи људи су поносни на јединствено историјско и културно наслеђе сопствене нације: на препознатљиву музику, историју, споменике, литерарна дела, уметнике, спортисте (Barrett, 2000). „Употребом симбола као што су застава, химна, новац, споменици и свечаности (церемоније), чланови се подсећају на своје заједничко наслеђе и културно сродство чиме се ствара узвишен осећај заједничког идентитета и припадности” (Milosavljević & Putnik, 2020, str. 131). У оквиру овог фактора груписала се и једна тврдња, која води ка анационализму, односно одсуству осећања националне везаности („Не осећам припадност ниједној нацији”). Значај

афективно-вредносне компоненте за изградњу националног идентитета истицан је и потврђен у истраживањима бројних аутора (Barrett, 2000; Beljanski et al., 2018; Ćorkalo & Kamenov, 2003). Прва два издвојена фактора (истицање националне припадности и национални понос и осећања) на нашем узорку у складу су са поставкама теорије социјалног идентитета. Национални идентитет као део социјалног идентитета односи се на свест и знање о припадности одређеној друштвеној, односно националној групи, заједно са значајем и вредностима који се придају том чланству (Tajfel & Turner, 1986).

Трећи фактор обухвата три ставке које се, слично другом фактору, односе на важност развоја осећања према нацији и националној припадности, те је ова компонента добила назив – Релевантност осећања националне припадности. У оквиру ове компоненте тежиште је на значају националних осећања за самоодређење сваког појединца, за његову самоспознају. Из перспективе студената, човек без осећаја националне припадности био би сиромашан, човек без идентитета.

Садржај четвртог фактора одређен је искључиво тврдњама које репрезентују ставове студената о искључивој националној везаности и лојалности, а која подразумева истицање вредности и супериорности сопствене нације у односу на друге нације. У складу с тим овај фактор је добио назив – Национализам. Студенти у мањој мери сматрају да је вредно жртвовати се за нацију, да је најважнија лојалност властитој нацији и изражавају идеализована, некритичка и ирационална убеђења у супериорност, посебност или доминацију сопственог народа над другим народима и нацијама, на шта указују следеће тврдње: „У свим историјским сукобима с другим нацијама мој је народ увек био у праву.“; „Иако је мој народ малобројан, у њему је пуно више способних људи него у другим народима.“). Поред наведеног, студенти нису склони да изражавају негативне ставове, предрасуде или непријатељство према другим нацијама („Добар припадник моје нације не би се смео да се дружи с нашим непријатељима.“). Супротно претходним истраживањима (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017; Ćorkalo & Kamenov, 1998, 2003) није уочена издвојеност национализма као једног од доминантних фактора који репрезентује национални идентитет студената.

Последњи, пети фактор – Космополитизам – објашњава најмањи проценат варијансе код узоркованих студената (4,78% објашњене варијансе). Ову компоненту дефинишу шест тврдњи које репрезентују ставове студената о интернационалној везаности, односно привржености за човечанство у целини и лојалности према глобалној заједници. „Космополитизам значи веровање у један заједнички морални закон који важи за све људе на планети. У вези са тим је и развијање осећања солидарности према другима који су од нас национално, религијски, расно и, шире узев, културно различити“ (Vožilović, 2012, стр. 85). Студенти у најмањој мери перципирају да су грађани света, да човечанство представља праву људску заједницу, односно да су, најпре, припадници човечанства, да желе да живе као становници света, а не као припадници једне државе и нације. У оквиру ове компоненте груписале су се и две тврдње које указују на одсуство националне везаности и вредности националне припадности („Истицање националних обележја одраз је примитивизма.“; „Моја националност ми је сасвим небитна.“). Овај налаз је у сагласности са претходним истраживањима (Ćorkalo & Kamenov, 1998, 2003), а може се прогумачити и чињеницом да је космополитизам антипод националном идентитету. Добијени резултати сугеришу да студенти већи нагласак стављају на етнички,

него на грађански концепт националног идентитета, односно да нација представља важан извор идентификације и идентитета узоркованих студената.

Сагласно резултатима факторске анализе, прихвата се друга хипотеза истраживања о разликама у структури базичних димензија националног идентитета између овог и ранијих истраживања. У нашем истраживању није потврђена факторска структура скале НАИТ коју су пронашле ауторке инструмента (Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003), као и каснији истраживачи (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017). Применом скале НАИТ на узорку студената Педагошког факултета у Ужицу издвојено је пет фактора који заједно објашњавају 53,83% укупне варијансе. Добијени резултати, применом факторске анализе на узорку студената, сугеришу да прве две компоненте у вези с истицањем националне припадности и националним осећањима објашњавају највећи проценат варијансе националног идентитета, док национализам и космополитизам објашњавају најмањи удео варијансе. Ти налази су у супротности са претходним истраживањима јер се национализам издвајао као други или први фактор у објашњењу укупне варијансе (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017; Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003), а космополитизам је имао већи удео у тумачењу укупне варијансе националног идентитета (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017). Иако је евидентирана делимична усаглашеност са претходним истраживањима у погледу броја издвојених фактора (Sakač et al., 2017), издвојени фактори на НАИТ скали нису садржајно засићени истим ставкама у оквиру различитих узорака. Ради илустрације и као потврду тог става наводимо да ставке које операционализују фактор – оданост нацији – према ауторкама инструмента на нашем узорку се групишу на два фактора, и то: национални понос и осећања и национализам. С обзиром на то да се национални идентитет третира као динамична категорија и процес (Kogunić, 2005; Radenović, 2006; Cheng & Szeto, 2019), неминовно је да дође до редефинисања концепта националног идентитета, на начин који је релевантан за измењени друштвени контекст. У том контексту, можемо потражити објашњење за разлике у нивоу изражености националног идентитета студената и у факторској структури скале, у односу на раније студије. Добијене разлике, пре свега у погледу редоследа издвојених компоненти националног идентитета и њиховог садржаја, можемо објаснити различитим друштвеним, политичким и културним околностима. У оквиру различитих држава афирмишу се различити облици националног идентитета и националне идентификације у зависности од тога колико су национални интереси конгруентни наднационалним и транснационалним вредностима и интересима. Између осталих интерпретација добијених налаза, различите примене болоњског процеса, различити студијски програми (Bazić, 2011a) уз претпоставку постојања различитих пракси и образовних политика, могу додатно појаснити одсуство стабилне структуре примењене скале. Провера ове претпоставке подразумева спровођење квалитативних анализа о наставним садржајима на педагошким факултетима у земљи и региону који су у функцији снажења и изградње националног идентитета студената.

ЗАКЉУЧАК

Тежиште међународне, као и државне политике постају национални идентитети у контексту све динамичнијих процеса миграција, интеграција и глобализације. У процесу интеграција Србије у ЕУ посебну пажњу заслужују ставови и перцепције студената – будућих учитеља, васпитача и тренера у спорту у погледу разумевања националног идентитета, тим пре што започети процеси реформе образовања потискују дисциплине и садржаје о националној историји и култури и опште хуманистичко образовање, стављајући целокупни систем образовања, а тиме и иницијално образовање будућих наставника и васпитача, у функцију остварења неолибералне стратегије развоја (Bazić, 2011a; Trifunović, 2012).

На основу задатака истраживања изведена су два закључка. Прва хипотеза истраживања није потврђена пошто је укупни резултат на НАИТ скали указао на умерено високу израженост националног идентитета студената. Супротно нашим очекивањима и резултатима студија у којима је потврђена умерена израженост националног идентитета студената (Beljanski et al., 2018; Grozdanovska, 2016; Ćorkalo & Kamenov, 2003), на нашем узорку добијене су значајно више просечне вредности националног идентитета. Постоји претпоставка да су те разлике утврђене због структуре самог узорка, али да и шири друштвени и образовни контекст (нпр. општа глобализација друштва, реформе студијских програма за образовање наставника и васпитача према Болоњској декларацији) могу имати ефекта на доживљај националног идентитета код студената.

Сагласно резултатима факторске анализе, прихвата се друга хипотеза истраживања о разликама у факторској структури НАИТ скале у односу на ранија истраживања. Експлораторном факторском анализом издвојено је пет компоненти националног идентитета студената: 1) национална припадност; 2) национални понос и осећања; 3) релевантност осећања националне припадности; 4) национализам и 5) космополитизам. На темељу резултата истраживања утврђене су и разлике у издвојеним базичним димензијама националног идентитета студената у односу на досадашња истраживања.

Постоји неколико ограничења спроведеног истраживања, а посебно издвајамо следеће: а) резултати у вези са степеном изражености националног идентитета студената и факторском структуром инструмента не могу се генерализовати на ширу популацију, због величине и врсте узорка; б) нису у разматрање узете социодемографске и психолошке варијабле које могу бити повезане са нивоом изражености националног идентитета, како сугеришу теорија социјалног идентитета и претходна истраживања (нпр. самопоштовање, пол). У оквиру будућих истраживања увиђа се потреба примене истог инструмента на репрезентативнијим узорцима студената, студентима осталих педагошких факултета у земљи и региону.

С обзиром на све већи број активности које се у систему високог образовања Републике Србије планирају и спроводе ради интегрисања у европску академску заједницу, резултати ове студије могу бити значајни за креаторе образовне политике и доносиоце образовних одлука, пре свега, ради конципирања одговарајућег националног програма.

Marina Ž. Semiz¹
Danijela N. Vasilijević²
Žana P. Bojović³
University of Kragujevac, Faculty of Education
Užice (Serbia)

EXPRESSION AND STRUCTURE OF NATIONAL IDENTITY OF STUDENTS OF THE FACULTY OF EDUCATION IN UŽICE MEASURED BY NAIT SCALE

(Translation In Extenso)

Abstract: Many research instruments for measuring the degree of expression and components of national identity have been developed and tested, and one of the most commonly applied instruments in the context of former Yugoslav republics is the NAIT scale developed by Čorkalo and Kamenov. The aim of this study is to examine the degree of expression and structure of national identity among students by testing the multidimensional NAIT scale. This research is based on the assumptions of social identity theory developed by Tajfel and Turner, and starts from the existing psychological and sociological definitions of national identity and research on national identity. The students of the University of Kragujevac, the Faculty of Education, participated in the research (N=175). The research results indicate that the expression of national identity is higher with regard to the theoretical mean, and with regards to the results of some other research. The exploratory factor analysis singled out five components of students' national identity: 1) national affiliation; 2) national pride and sentiment; 3) relevance of the sense of national belonging; 4) nationalism; and 5) cosmopolitanism. Based on the research results, we identified differences in the individual basic dimensions of students' national identity with regard to previous research.

Keywords: national identity, national affiliation, national sentiment, nationalism, cosmopolitanism.

INTRODUCTION

Starting from the modern epoch and particularly in the past few decades, sociologists, psychologists, political scientists and other researchers of social sciences have committed

¹ semizmarina@pfu.kg.ac.rs

² vasilijevic@pfu.kg.ac.rs

³ bojovic@pfu.kg.ac.rs

their attention to the controversial issue of national identity. The national identity has been undermined not only by globalization processes and geopolitical changes in the world, but also by the idea of the community of European nations. Within complex social identities (e.g. global, European, political) national identity should be researched as a process (continually developing), as an interaction (in the interrelationship to other identities), as well as an interrelation of identity and the environment (Korunić, 2005).

Numerous studies show that modernization and integration processes imply necessary marginalization of the importance of the nation for its members, and thus neither the undermining nor loss of own national identity (Aichholzer, Kritzingner & Plescia, 2021; Mansfeldová & Špicarová Stašková, 2009; McLaren, 2004; Van der Zwet, 2016). The position of a number of authors is that, in the context of Euro-integrations, the EU is not perceived as a main threat to national identities, but member states rather tend to see its influence through economic and political benefits/losses it imposes or provides. In contrast, national identities have become less culturally uniform (Van der Zwet, 2016) and in certain cases there has been strengthening of national identity (Sniderman & Hagendoor, 2007) since the survival of a nation depends on national strategies of building unique national identity and democratic system of governance (Windari, 2021). Politics that strives to persuade the dominant and minority national groups that they are part of the same society can strengthen their attitudes about belonging to different groups, cultures and societies (Sniderman & Hagendoor, 2007). Therefore, it seems that numerous factors are equally relevant in the interpretation of the process of building and strengthening national identity at social, cultural, political and economic levels. First of all, social factors stand out, primarily the specifics of the social context (e.g. historical, political and economic circumstances of countries, media, educational effects), while of equal importance are psychological characteristics of an individual (cognitive, affective and motivational processes) (Barrett, 2007). The development of national values of the participants of the educational-upbringing process is influenced, apart from the society in general, by family, school, media, religion, political parties, sub-culture etc. (Jovanović, 2012).

In the framework of social psychology, there are outstanding differences between exclusive and inclusive aspects of national identity as two specific, conceptually different expressions of national identity (Blank & Schmidt, 2003; Davidov, 2010). The exclusive aspect of national identity, known in literature as *blind patriotism*, is characterized by idealized beliefs about the nation, the sentiment of national superiority and complete loyalty to national, government and political authorities. The inclusive aspect of national identity, known as *constructive patriotism*, is characterized by positive sentiments towards own country and nation, positive identification in relation to political institutions, the social protection system, culture and economy. In sociology and political science, there is an underlined difference between civic and ethnic concepts of national identity, as reflections of two conceptually different approaches to nation (Smith, 1998). The civic concept starts from understanding nation as a political community regulated by common laws, rights and institutions, and that is what makes this approach inclusive and open for all citizens. The ethnic concept of national identity emphasizes common ethnic and cultural heritage; therefore, this approach is exclusive because it includes members only by their national origin. From the micro-sociological point of view, national identity integrates different aspects

of the individual's attitude towards his/her nation, primarily: the individual's knowledge about what nation he formally belongs or wants to belong; sentiments towards own nation; relevance of national affiliation to the overall identity of an individual; subjective beliefs about actual goals and problems of own nation; subjective beliefs about the possibilities and limitations of the individual's activities; willingness to internalize national culture; ideology of the community integrating beliefs about values and goals of nation (according to: Blank, Schmidt, Westle, 2001). Similarly, Phinney (Phinney, 1990) points out the following components of national identity: self-determination of an individual as a member of a national group that may be the country of origin or not; sentiment of affiliation to a certain group (from formal affiliation to strong attachment); attitudes and sentiments towards group membership; inclusion in the work and life of a national group, which implies the use of a national language, the knowledge of national culture and history, involvement in political activities etc. Radenović (Radenović, 2006) uses this term to refer to the individual's self-awareness of belonging to a certain nation, while the emergence and development of nations is conditioned by territorial, economic, legal-political, ethnic and cultural criteria established by one nation in relation to other nations.

Since the structure of national identity is always relational, historically and situationally conditioned, it is clear that the components of national identity are not entities *sui generis* because they do not exist independently of the society and outside relations with other nations (Radenović, 2006). The overview of different determinations of the concept of national identity in sociology, political science and psychology confirms the thesis about its multi-dimensional quality, i.e. the need to consider it from the aspect of different approaches emphasizing the components of patriotism, citizenship, nationalism, chauvinism and their different combinations (Davidov, 2010), i.e. different constitutive elements: ethnic-territorial, socio-economic, cultural-religious and political-legal (Mansfeldová & Špicarová Stašková, 2009; Smith, 1998). In that respect, the concept of national identity ranks among fluid and dynamic categories, which further compounds its interpretation and measurement. Having in mind the above-mentioned, numerous research instruments have been developed for measuring the degree of expression of national identity: the national identity scale – NAIT (Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003); the scale for examining the forms of national attachment (Rot & Havelka, 1973); MEIM scale (Phinney, 1990); the national identity scale NAIT-K (Kamenov et al., 2006); the national identity scale – NI (Cinnirella, 1997); the national identification scale – NIS (Scheve et al., 2014). In the context of former republics of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, the national identity scale developed by Čorkalo and Kamenov (Čorkalo & Kamenov, 1998) is particularly applied.

So far no comprehensive theory of national identity has been developed that would have analytic and heuristic values in the interpretation of the nature, meaning and impact of national identity (Barrett, 2000, 2007). Nevertheless, some theoretical approaches have taken the dominant position, particularly in the context of examining national identity among students. This research begins from the assumptions of the theory of social identity developed by Tajfel and Turner (Tajfel & Turner, 1986). Within this theory, there are three basic hypotheses formulated about different forms of group identities. The first assumption is that identification with a group leads to the development of self-respect and a positive attitude towards own group. The second assumption is related to favouring groups, where

individuals prefer a group they identify with and they tend to describe it in more positive terms. Within the third assumption, the beginning thesis is that members of a group will apply the strategy of “social creativity” in order to keep a positive image of themselves and self-respect (e.g. favouring own national group in a dimension that is better than another national group; choosing less threatening groups for comparison).

As an ambiguous and social construct, national identity is closely connected with professional development and initial education of teachers, educators and sport coaches, having in mind their mediation role in transmitting and building social values, knowledge and beliefs (Bazić, 2011a, 2011b; Beljanski et al., 2018; Jovanović, 2012; Perić Romić, 2020). That relationship is multiple, and we will point in particular to three possible interpretations. First, according to the tendencies of social development and due to the absence of a comprehensive and coherent strategy of social development, a technocratic concept of education is established, and it is subject to market demands, modern labour division and Euro-integration processes (Bazić, 2011a, 2011b; Trifunović, 2012). In that context, the authors (Bazić, 2011a, 2011b; Jovanović, 2012; Perić Romić, 2020) point to numerous implications regarding the educational system, primarily to the possibilities and difficulties in preserving national values and the development of global and pro-European values (Perić Romić, 2020), especially due to the absence of a planned and systematic programme of national education in educational institutions (Jovanović, 2012). Secondly, educational institutions, and in particular faculties of education where teachers and educators are prepared for working with youth (Bazić, 2011a), have an important role in the development and preservation of national identity because via education the specifics of national identities and value elements are identified within which students and young people build their relationships towards themselves and others (Perić Romić, 2020), acquire knowledge about values and way of life in a certain community, develop cultural patterns and awareness of belonging to a certain nation (Bazić, 2011a), and also achieve successful socialization and integration in the social system (Trifunović, 2012). Thirdly, from the aspect of direct educational practice, in line with the roles and position in the society, as well as own concepts of national identity, teachers and educators apply various approaches in pursuing and building national identities of children, students and young people; they primarily promote national identities, avoid certain topics regarding national identities, refuse to explicitly promote certain national values or initiate a discussion about national identities (Hand & Pearce, 2009, 2011). Because of the above-mentioned, when considering the national identity of future teachers, educators and sport coaches, the following should be taken into account: 1) national identity is constantly undergoing interpretations and re-interpretations, depending on the interaction between one’s own, i.e. personal, and social factors in the development of national identity (Barrett, 2007; Jovanović, 2012); 2) national identity is a multi-dimensional construct consisting of a large number of different components (Mansfeldová & Špicarová Stašková, 2009; Smith, 1998), and 3) an individual is actively involved in the building process of national identity, since national identity is not only determined via cognitive (e.g. knowledge of national affiliation) and affective components (e.g. sentiment towards a national group), but also via conative component (participation in work and life of a national group) (Kamenov et al., 2006; Phinney, 1990).

National identity from the research perspective

Within different studies of national identity conducted on various samples of student and adolescent population (Beljanski, Šimonji Čermak, Karikova, 2018; Cheng & Szeto, 2019; Grozdanovska, 2016; Jovanović & Pavlović, 2013; Pavlović & Jovanović, 2013; Randelović & Kostić, 2011; Randelović, Minić, Randelović, 2021; Sakač, Štrangarić, Marković, 2017; Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003; Štrangarić, 2014, 2017), as well as on the sample of adult respondents (Lazić & Pešić, 2015; Randelović & Minić, 2011; Čorkalo & Kamenov, 2003), significant findings were made about the components of national identity, on the one hand, but also about the intensity and diversity of national identity, on the other hand.

The authors of the NAIT scale, Čorkalo and Kamenov (Čorkalo & Kamenov, 1998), have found an average expressed national identity on the sample of the respondents of Croatian nationality aged from 17 to 86. The factor analysis pointed to the existence of four dimensions of national identity defined by the authors as the feeling of prominent national affiliation (national pride); nationalism (exclusive national attachment); loyalty to nation (pronounced historical and cultural aspects of national identity) and cosmopolitanism. Another related study (Čorkalo & Kamenov, 2003), conducted on the sample of adults, students and secondary school students in Croatia, examined the relationship between national identity and social distance. The results indicated a moderately expressed level of national identity among the respondents from all three groups, whereas secondary school students achieved the highest average values on the national identity scale. The relationship among the components of the NAIT scale (national pride, nationalism, loyalty to nation and cosmopolitanism) ranged from moderate to high, and the component of nationalism proved to be a significant predictor of social distance.

Grozdanovska (Grozdanovska, 2016) used the sample of Macedonian student aged from 18 to 23 to study the relationship between national identity, subjective well-being and the meaning of life. By applying the NAIT scale, it was established that the students had a moderately expressed level of national identity. In addition, the results showed that there was a positive correlation between national identity, life satisfaction and the presence of the meaning of life.

In the research conducted in 17 European countries (Lazić & Pešić, 2015), the attitudes of the population were analyzed about the importance of basic components of national identity – cultural, ascriptive and civic. This research confirmed the basic hypothesis that modernization processes strengthened the presence of civic component and contributed to the weakening of the ascriptive and cultural component of national identity. The obtained results suggest that the consequences of economic, political and cultural modernization are evident up to a certain degree of development and that economy has the strongest impact on the presence of the civic component of national identity.

Within the research into the relationship of national identity and religiousness of the students at the faculties of education, Štrangarić (Štrangarić, 2014) found that there was a positive correlation between these two constructs. The application of the NAIT scale indicated the moderate expression of students' national identity. Within another research study, by applying the national identity scale developed by Cinnirella (Cinnirella, 1997) to a suitable sample of the students of basic studies at the Faculty of Education in Sombor,

Štrangarić (Štrangarić, 2017) confirmed the moderately strong expression of total national identity and total ethnocentrism, and low values of the traditional division of gender roles.

By applying NAIT-K scale, Sakač et al. (Sakač et al., 2017) found out that the total national identity of the students of basic studies in Zagreb was moderately expressed, while the factor analysis indicated the existence of five structural components of national identity defined by the authors as prominent national identity, nationalism, cosmopolitanism, conative dimension of national identity and loyalty to nation as traditional heritage. In addition, the authors established the relationship between national identity and declarative religiousness.

Within another related study (Beljanski et al., 2018), the NAIT scale was applied to examine the degree of expression of national identity among the students of the faculties of education in Serbia and Slovakia. According to the research results, there was a moderately expressed degree of national identity in both groups of respondents. The recorded differences in the total national identity among Slovakian students as compared to Serbian ones proved to be statistically significant. Different factor solutions were found in both groups of respondents, whereas the highest percentage of the variance was accounted for by the component regarding the sentiment of national affiliation, although it had a different content. In the sample of Serbian students, 6 factors were singled out (nationalism, cosmopolitanism, national identity sentiment, my nation is a chosen nation, personal qualities vs. collective, modern vs. obsolete expression of national identity), while in the sample of Slovakian students 7 factors were singled out (patriotism, cosmopolitanism, distance from national identity, nationalism, individual's ability vs. individual's ability vs. national identity, realistic views of the role of own nation in history, mixed sentiments).

By applying NAIT scale, Randelović and Minić (Randelović & Minić, 2011) examined expression of national identity of Serbs from Kosovo and Metohija, as well as the relationship of national identity with certain socio-demographic and psychological characteristics of the respondents. It was established that the respondents had a mainly expressed national identity that positively correlated with the respondents' age, and negatively with global self-respect. Within the study conducted for the purpose of examining psychological factors of the national identity sentiment of Serbs in Kosovo and Metohija, Randelović and Kostić (Randelović & Kostić, 2011) applied the same scale and found high expression of national identity on the sample of the respondents aged between 14 and 30. A recent study (Randelović, Minić, Randelović, 2021) with the application of the NAIT scale on the sample of secondary school students in the Republic of Serbia (Belgrade, Niš and Kosovska Mitrovica), a moderately expressed degree of national affiliation was established.

Jovanović and Pavlović (Jovanović & Pavlović, 2013) conducted a study for the purpose of examining the attitudes of the students of the faculties of philosophy in Niš and East Sarajevo about the relationship between language and identity, i.e. whether the students' prevailing attitudes represented language nationalism or language cosmopolitanism. For the purpose of this study, a questionnaire was constructed to examine the students' attitudes towards language nationalism and cosmopolitanism. It transpired that the students from the English departments at both faculties expressed the attitudes that were closer to language cosmopolitanism than those from other departments, while more expressed language nationalism was characteristic of the students at the Faculty of Philosophy in East Sarajevo. In the research into the relationship of language and national identities of the students of

the University in Niš, with demographic variables, the questionnaire was used to examine the students' attitudes towards language nationalism and cosmopolitanism; it was established that the type of religiousness had the greatest impact on the students' attitudes about the degree of relationship between language and national identities, while an important impact was also realized by their educational/professional profiles (Pavlović & Jovanović, 2013).

That national identity is a changeable category, and not only a multi-dimensional phenomenon, was confirmed in the study conducted for the purpose of examining the impact of studying abroad on Hong Kong students' national identity (Cheng & Szeto, 2019). It was established that the experiences of studying abroad had a different impact on the students' national identity, depending on their interaction with the population, their considerations of national identity, cultural and political differences and national achievements.

Based on the reviewed research it is possible to point to the following conclusions: a) national identity is a complex, changeable and multi-dimensional construct, while the number and content of the components of national identity are conditioned by the authors' initial assumptions (sociological reference framework, psychological reference framework etc.) and the instruments used (e.g. The NAIT scale, the NAIT-K scale, the questionnaire about language nationalism and cosmopolitanism etc.); b) within different applications and research (different countries, societies, different samples of respondents, different time periods etc.), different dimensions of national identity were established on the NAIT scale, which suggests that the scale has no stable structure, and c) the greatest number of studies to date (Beljanski et al., 2018; Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003) established that the component regarding the national affiliation sentiment explains the highest percentage of the national identity variance.

METHODOLOGY

Problem and aim of the research.

The government is planning and implementing different strategies for constructing unique national identity and strengthening the feeling of togetherness: by basing the concept of national identity on the dominant ethnic group that shares common history and culture; by creating and disseminating national symbols and values; by establishing and applying the system of law and rights; by creating an image of the common enemy; by putting the educational and media systems in the service of promoting and disseminating national identity (Guibernau, 2007). By pointing out the above-listed function of the educational system, among other strategic solutions, the government is striving to make future generations accept and internalize national symbols, values, tradition, the image of a "good citizen" and "patriot", while in that national project teachers and educators have an important role in pursuing and preserving national identity (Bazić, 2011a; Jovanović, 2012). Teachers' knowledge, motivation and competencies constitute necessary assumptions for successful development of the system of national and pro-European values of young generations (Jovanović, 2012). In order to set priority guidelines for the development and implementation of the national education programme (Jovanović, 2012), it is necessary to approach carefully the issue of national identity of future teachers and educators, primarily

because knowledge and awareness of own national and cultural identity affect the perception of own culture and culture of others (Beljanski et al., 2018), which in turn “contributes to the development of awareness of common elements in the heritage of humanity” (Bazić, 2011a, p. 41). Apart from the above-mentioned, the analyses of educational contents in the reformed study programmes of the faculties of education in our country and the region suggest that the priority is given to the European identity over national identity, which is in line with the goals of the higher education reform in the function of Euro-integrations (Bazić, 2011a). Therefore, the research was conducted with the aim of establishing the degree of expression and structure of national identity among the students of the Faculty of Education in Užice – future teachers, educators and sport coaches. Two research tools were derived from the general goal: a) examine the degree of expression of national identity among the students – future teachers, educators and sport coaches; b) determine the factor structure of the NAIT scale, i.e. determine the basic dimensions of national identity on the sample of the students at the Faculty of Education in Užice.

Research hypotheses

H1) There is moderate expression of national identity among students – future teachers, educators and sport coaches in comparison to the theoretical scale average and previous research.

The first hypothesis was established on the basis of the results of the research conducted on similar samples in our country (Beljanski et al., 2018; Štrangarić, 2014) and in the region (Grozdanovska, 2016; Čorkalo & Kamenov, 2003), which confirmed that the students’ national identity was moderately expressed, about the mean theoretical value of the NAIT scale.

H2) There are differences in the factor structure of the NAIT instruments in comparison to previous research.

The second hypothesis is also empirically established, since the results of previous research (Beljanski et al., 2018; Kamenov et al., 2006; Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003) which examined the factor structure of the NAIT scale are not consistent either regarding the number of the singled out factors (the number of the singled out factors varies from 4 to 7), or regarding their content (the same items are not grouped within the factors), so this research is expected to find differences in comparison to previous studies.

Sample. The research was conducted on a convenient sample of 175 students of the Faculty of Education in Užice, the University in Kragujevac, with the average age $AS=21.45$ (ranging from 19 to 23 years of age). The structure of the students’ sample according to the singled out demographic characteristics is shown in [Table 1](#).

Instruments. For the purpose of the research, two instruments were applied: the questionnaire about demographic characteristics and the national identity scale developed by Čorkalo and Kamenov (Čorkalo, Kamenov, 1998)⁴. In the first instrument, data were collected about the students’ gender, the year of study, study department, religion and national affiliation. Within the second instrument including 27 statements, the students expressed

⁴ The authors of this paper have obtained the consent for using and adapting the NAIT instrument.

their assessment of the consent with the statements regarding national identity on five-point Likert scale. The results range from 27 to 135 points, and the larger total result indicates greater expression of national identity. According to the authors, the instrument has satisfactory reliability (from $\alpha=0.80$ to $\alpha=0.94$), while the created statements constitute operationalization of four dimensions of national identity – the feeling of prominent national affiliation (national pride); nationalism (exclusive national attachment); loyalty to nation and cosmopolitanism. The reliability of the whole scale was examined on the sample of the students with the aid of Alpha Cronbach coefficient, and the results point to high reliability ($\alpha=0.82$). The discriminative value of the items was checked by corrected item-total correlations (Table 5) and via the values of extracted communalities of manifest variables (Table 6).

Data processing and analysis procedures. Taking into account the goal of the research, descriptive statistics and conclusion statistics were applied in data processing (one sample t-test, independent sample t-test). Secondly, in order to determine the basic dimensions of the students' national identity on the NAIT scale, the exploratory factor analysis was applied.

RESULTS AND DISCUSSION

Within the first research task, we were interested in the degree of expression of the students' national identity – future teachers, educators and sport coaches. The average value of national identity on the NAIT scale, presented in Table 2 (AS=93.15; SD=13.69), points to moderately high expression of the students' national identity in our sample, which is also evident when the result is divided by the total number of items on the scale (3.45). The average values of national identity in our sample are higher than the average values in previous studies that were determined on the sample of the students in our country (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017; Štrangarić, 2014) and in the region (Grozdanovska, 2016; Čorkalo & Kamenov, 2003). In some earlier studies in our country, similarly to our result, higher expression of national identity was found in the sample of adult respondents from Kosovo and Metohija (Randelović & Minić, 2011) and young people from Kosovo (Randelović & Kostić, 2011). By applying one sample t-test, it was found that the level of expression of the respondents' national identity in our research (min=43; max=127; AS=93.15; SD=13.69) was higher than the theoretical average of the scale⁵ (min=27; max=135; $t_{(174)}=9.808$, $p<.01$). By applying independent sample t-test (Table 3), we examined the significance of the differences in expression of national identity among the students from our research and the results of previous research within which the NAIT scale was applied, while similar samples were covered (Beljanski et al., 2018; Grozdanovska, 2016; Randelović & Kostić, 2011; Randelović et al., 2021; Čorkalo & Kamenov, 2003). In comparison to the results of the research involving students (Beljanski et al., 2018; Grozdanovska, 2016; Čorkalo & Kamenov, 2003), we can conclude that the students from our sample (AS=93.15; SD=13.69) show statistically significantly higher levels of expression of national identity in comparison to the students of the University in Zagreb (AS=82.27; SD=13.04; $t_{(339)}=7.058$, $p<.01$), the students of the University in Skopje (AS=80.48; SD=20.23; $t_{(358)}=7.222$, $p<.01$) and the students of the

⁵ One sample t-test examined the significance of the arithmetic mean difference obtained in the sample of the students from the previously given value, i.e. the theoretical arithmetic mean ($T_{AS=81}$).

Faculty of Education in Sombor (AS=76.11; SD=18.69; $t_{(256)}=8,043$, $p<.01$). In relation to the research involving adolescents (Randelović & Kostić, 2011; Randelović et al., 2021), we can conclude that the students in our sample express higher total national identity as compared to the secondary school students in Belgrade, Niš and Kosovska Mitrovica (AS=88.06; SD=16.81; $t_{(350)}=2.567$, $p<.05$), and lower as compared to the adolescents from Kosovo (AS=97.74; SD=15.98; $t_{(274)}=-5.662$, $p<.01$).

The second part of the analysis of the obtained results refers to the factor structure of the NAIT scale on the students' sample – future teachers, educators and sport coaches. The results of Kaiser-Meyer-Olkin test (0.786) and Bartlett test ($\chi^2=1478.636.745$; $df=351$; $p=000$) confirm the satisfactory representativeness of particles for the exploratory factor analysis procedures. The method of main components with varimax-rotation and two criteria for defining the number of the factors were used: the characteristic root bigger than 1, and Cattell's landslide method. Although the results of the parallel analysis (Table 4) indicate that it is justifiable to keep only three factors for further research, the decision about the number of the factors was made considering the solution with five rotated factors (factor weights for all factors are bigger than 0.3; each factor has three factor weights or more factor weights), satisfactory discriminative items, as well as the research task directed towards comparing the factor structure of the scale with previous research. In the analysis of the main components with varimax-rotation with Kaiser-normalization, it was established that 27 statements about national identity on the NAIT scale could be grouped into five factors that together account for 53.83% of the variance (Table 5). The results of the factor analysis indicated that national identity was a multi-dimensional phenomenon that includes five basic dimensions: 1) national affiliation (27.15% of the accounted variance), 2) national pride and sentiment (9.37% of the accounted variance), 3) relevance of national affiliation sentiment (7.52% of the accounted variance), 4) nationalism (5.01% of the accounted variance) and 5) cosmopolitanism (4.78% of the accounted variance). Further concretization and interpretation of the obtained results were provided by the descriptive analysis of the factors singled out on the scale (Table 6). The factor analysis gave different factor solutions from the initial ones (Čorkalo & Kamenov, 1998) and previous research (Beljanski et al., 2018; Kamenov et al., 2006; Sakač et al., 2017).

The first factor – national affiliation – dominantly explains the structure of national identity (27.15% of the accounted variance) and includes the items about the importance of emphasizing national affiliation. This component is defined by seven items. From the students' perspective, knowledge and awareness of national affiliation are important in the life of every man, starting from childhood – in order to be formed into a complete person, everyone needs to be aware of their national affiliation, to emphasize it all the time, as well as to maintain togetherness with other members of own nation. In that respect, it is evident that pronounced national attachment implies constructive patriotism, emphasized attachment to own nation, without idealizing own nation in comparison to other nations, as well as emphasizing inferiority of other nations and neglecting them. The obtained results are in line with the first hypothesis of Tajfel and Turner's theory of social identity (Tajfel & Turner, 1986) that emphasizes the importance of national affiliation for self-determination, the building of personal identity and development of self-respect. They are also harmonized with the existing conceptualizations of national identity (Blank et al., 2001; Phinney,

1990) that point to the cognitive basis of this phenomenon – knowledge, awareness and self-determination of an individual about what nation he/she belongs to is an important, and frequently the first constitutive element in the building of national identity.

The second factor – national pride and sentiments – is primarily saturated with the statements regarding the students' attitudes and sentiments towards their own nation. The students agree that positive sentiments towards their own national group, primarily national pride, are built on beliefs and assessments about important historical and cultural heritage, national symbols, and the attachment to own nation being one of the man's most beautiful sentiments. The power of the students' national identities is revealed by pride as an important measure of personal and social value (Barrett, 2000). Many people are proud of unique historical and cultural heritage of their own nation: recognizable music, history, monuments, literary works, artists and athletes (Barrett, 2000). "Through the use of symbols such as national flag, anthem, money, monuments and celebrations (ceremonies), members are reminded of their common heritage and cultural kinship, which creates the divine feeling of common identity and affiliation" (Milosavljević & Putnik, 2020, p. 131). Within this factor, one statement has also been grouped leading towards anationalism, i.e. the absence of the national affiliation sentiment ("I do not feel affiliation to any nation"). The importance of affective-value component in the building of national identity has been emphasized and confirmed in the research of numerous authors (Barrett, 2000; Beljanski et al., 2018; Čorkalo & Kamenov, 2003). In our sample, the first two factors to be singled out (emphasizing national affiliation and national pride and sentiments) are in line with the postulates of the theory of social identity. National identity as part of social identity refers to awareness and knowledge of belonging to a certain social and/or national group, together with the importance and values ascribed to that membership (Tajfel & Turner, 1986).

The third factor includes three items that, similarly to the second factor, refer to the importance of developing a sentiment for the nation and national affiliation, thus this component was named – relevance of the national affiliation sentiment. Within this component, the focus is on the importance of national sentiments for the self-determination of each individual, i.e. his/her self-recognition. From the students' perspective, a man with no sentiment of national affiliation would be poor, a man with no identity.

The content of the fourth factor is determined exclusively by the statements representing the students' attitudes about exclusive national attachment and loyalty, which implies emphasizing the values and superiority of own nation over other nations. Accordingly, this factor was named – nationalism. The students find to a smaller extent that it is worth sacrificing for their nation, and that loyalty to own nation is the most important, while they express idealized, non-critical and irrational beliefs about superiority, distinctiveness or domination of their own nation over other nations and peoples, which is indicated by the following statements: "In all historical conflicts with other nations my people has always been right."; "Although my nation is small, there are much more capable people than in other nations."); Apart from the above-mentioned, the students did not tend to express any negative attitudes, prejudice or animosity towards other nations ("A good member of my nation must not socialize with our enemies."). In contrast to previous research (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017; Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003), it was not observed that nationalism was singled out as one of the dominant factors representing the students' national identity.

Lastly, the fifth factor – cosmopolitanism – accounts for the lowest percentage of the variance among the surveyed students (4.78% of the accounted variance). This component is defined by six statements representing the students' attitudes towards international attachment, i.e. attachment to humanity on the whole and loyalty to the global community. "Cosmopolitanism means believing in a common moral law that applies to all people on the planet. In that respect, there is also the development of the sentiment of solidarity towards others who are different from us in national, religious, racial and, more generally, cultural terms" (Božilović, 2012, p. 85). The students perceive to the smallest extent that they are citizens of the world, that humanity represents a real human community, i.e. that they are, first of all, members of humanity, that they want to live as citizens of the world, and not members of one country and nation. Within this component, there are two groups of statements pointing to the absence of national attachment and values of national affiliation ("Emphasizing national symbols is a reflection of primitivism."; "I find my nationality completely irrelevant."). This finding is in line with previous research (Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003) and may also be interpreted by the fact that cosmopolitanism is an antipode to national identity. The obtained results suggest that the students put a greater emphasis on ethnic than on civic national identity, i.e. nation represents an important source of the surveyed students' identification and identity.

In line with the factor analysis results, the second research hypothesis is accepted regarding the differences in the structure of basic dimensions of national identity between this and earlier research. Our research did not confirm the factor structure of the NAIT scale which was found by the authors of the instrument (Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003), as well as by other researchers (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017). Through the application of the NAIT scale on the sample of the students at the Faculty of Education in Užice, five factors were singled out that together account for 53.83% of the total variance. The results obtained by applying the factor analysis on the students' sample suggest that the first two components regarding the expression of national affiliation and national sentiment account for the highest percentage of the national identity variance, while nationalism and cosmopolitanism account for the lowest share of this variance. These findings are contrary to previous research because nationalism was singled out as the second or the first factor in accounting for the total variance (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017; Čorkalo & Kamenov, 1998, 2003), while cosmopolitanism had a larger share in interpreting the total variance of national identity (Beljanski et al., 2018; Sakač et al., 2017). Although partial harmonization with previous research was recorded regarding the number of the factors singled out (Sakač et al., 2017), the factors singled out on the NAIT scale are not saturated with the same items with respect to content within different samples. To illustrate and confirm such attitude, we will state that the items operationalizing the factor – loyalty to nation – according to the authors of the instrument, are grouped to two factors in our sample: national pride and sentiment, and nationalism. Having in mind that national identity is treated as a dynamic category and process (Korunić, 2005; Radenović, 2006; Cheng & Szeto, 2019), the concept of national identity will inevitably be redefined in such a manner that is relevant to the modified social context. In that context, we can search for an explanation of the differences in the level of expression of the students' national identity and in the factor structure of the scale as compared to earlier research. The obtained differences, primarily regarding the order of the outstanding components of national identity and their content, can be explained by different social, political

and cultural circumstances. Within different countries, various forms of national identity and national identification are affirmed, depending on how congruent national interests are to supranational and transnational values and interests. Among other interpretations of the obtained findings regarding different applications of the Bologna process, different study programmes (Bazić, 2011a) under the assumption of the existence of various practices and educational policies, may further clarify the absence of a stable structure of the applied scale. The examination of this assumption implies the conduct of qualitative analyses of teaching contents at the faculties of education in the country and the region whose function is to strengthen and build the students' national identity.

CONCLUSION

National identities are becoming the focus of international as well as state politics also in the context of increasingly dynamic processes of migration, integration and globalization. In Serbia's EU integration process, special attention is committed to the attitudes and perceptions of students – future teachers, educators and sport coaches in relation to understanding national identity, particularly because the initiated education reform processes displace disciplines and contents about national history and culture and general humanities education, placing the overall educational system, and thus the initial education of future teachers and educators, in the function of implementing the neoliberal development strategy (Bazić, 2011a; Trifunović, 2012).

Based on the research results, two conclusions were drawn. The first research hypothesis was not confirmed since the total result on the NAIT scale indicated moderately high expression of the students' national identity. Contrary to our expectations and results of the studies confirming moderate expression of the students' national identity (Beljanski et al., 2018; Grozdanovska, 2016; Čorkalo & Kamenov, 2003), our sample produced significantly higher average values of national identity. It is assumed that those differences were established due to the structure of the sample itself, but also that the broader social and educational context (e.g. general globalization of the society, reforms of the study programmes for educating teachers and educators according to the Bologna Declaration) might affect the experience of national identity among students.

In line with the results of the factor analysis, the second hypothesis of the research was accepted about the differences in the factor structure of the NAIT scale as compared to previous research. In the exploratory factor analysis, five components of students' national identity were singled out: 1) national affiliation; 2) national pride and sentiment; 3) relevance of the national affiliation sentiment; 4) nationalism and 5) cosmopolitanism. According to the research results, the differences were also established in the singled out basic dimensions of the students' national identity as compared to former research.

There are several limitations in the conducted research, particularly the following ones: a) the results regarding the degree of expression of the students' national identity and the factor structure of the instruments cannot be used in general for broader population due to their size and type of the sample; b) socio-demographic and psychological variables were not taken into account that might be related to the level of expression of national identity, as suggested by the theory of social identity and previous research (e.g. self-respect,

gender). Within future research, there is a perceived need to apply the same instrument on more representative samples of students, students of other faculties of education in the country and in the region.

Taking into account an increasing number of activities planned and implemented within the higher education system of the Republic of Serbia for the purpose of integration in the European academic community, the results of this study may be important to the creators of the education policy and education decision-makers, primarily because of outlining a suitable national programme.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Aichholzer, J., Kritzinger, S., & Plescia, C. (2021). National identity profiles and support for the European Union, *European Union Politics*, 22(2), 293-315. <https://doi.org/10.1177/1465116520980068>
- Barrett, M. (2000). *The Development of National Identity in Childhood and Adolescence*. Guildford: University of Surrey.
- Barrett, M. (2007). *Children's knowledge, beliefs and feelings about nations and national groups*. New York, NY: Psychology Press.
- Beljanski, M. B., Šimonji Čerlak, R. J. & Karikova, S. (2018). National Identity of Students of Faculties of Education in Serbia and Slovakia. *Sociološki pregled*, 52(3), 960-984. DOI: [10.5937/socpreg52-16455](https://doi.org/10.5937/socpreg52-16455)
- Blank, T., & Schmidt, P. (2003). National identity in a united Germany: Nationalism or Patriotism? An Empirical Test with Representative Data. *Political Psychology*, 24(2), 289-312.
- Blank, T., Schmidt, P., & Westle, B. (2001). Patriotism – A Contradiction, a Possibility or an Empirical Reality? In: *European consortium for political research joint sessions of workshops*, 6-11 April 2001, Grenoble.
- Bazić, J. (2011a). National and European Identity in the Bologna Process. *Srpska politička misao*, 33(3), 25-46. <https://doi.org/10.22182/spm.3332011.2> [In Serbian]
- Bazić, J. (2011b). Civic and National Education in Educational Policy of Serbia after the Changes in 2000. *Nacionalni interes*, 12(3), 219-239. <https://doi.org/10.22182/ni.1232011.10> [In Serbian]
- Božilović, J. (2012). Historical Development of Ideas about Cosmopolitan Society. *Godišnjak za sociologiju*, 8(9), 85-102. [In Serbian]
- Cheng, A., & Szeto, E. (2019). Changing Hong Kong university students' national identity through studying abroad. *Asian Education and Development Studies*, 8(2), 233- 247. Available at: <https://doi.org/10.1108/AEDS-05-2017-0045>
- Cinnirella, M. (1997). Towards an European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy. *British Journal of Social Psychology*, 36(1), 19-31.
- Čorkalo, D., & Kamenov, Ž. (1998). *National identity and inter ethnic tolerance*. Zagreb: Filozofski fakultet. [In Croatian]
- Čorkalo, D. & Kamenov, Ž. (2003). National identity and social distance: Does in-group loyalty lead to outgroup hostility. *Review of Psychology*, 10(2), 85-94.

- Davidov, E. (2010). Nationalism and Constructive Patriotism: A Longitudinal Test of Comparability in 22 Countries with the ISSP. *International Journal of Public Opinion Research*, 23(1), 88-103. Available at: <https://doi:10.1093/ijpor/edq031>
- Grozdanovska, E. (2016). The Relationship between National Identity, Subjective Well-Being and Meaning in Life. *Suvremena psihologija*, 19(1), 91-99. doi: [10.21465/2016-SP-191-08](https://doi.org/10.21465/2016-SP-191-08).
- Guibernau, M. (2007). *The Identity of Nations*. Cambridge, UK: Polity.
- Hand, M., & Pearce, J. (2009). Patriotism in British Schools: Principles, Practices and Press Hysteria. *Educational Philosophy and Theory*, 41(4), 453-465.
- Hand, M., & Pearce, J. (2011). Patriotism in British Schools: Teachers' and Students' Perspectives, *Educational Studies*, 37(4), 405-418.
- Jovanović, B. (2012). The Role of School in Developing National and Pro-European Values. In: V. Trifunović (ed.). *School as a Factor of Development of the National and Cultural Identity and Pro-European Values: Education between Tradition and Modernity* (75-88). Jagodina: Pedagoški fakultet u Jagodini.
- Jovanović, V. Ž. & Pavlović, V. (2013). The Attitudes of the Students of the Faculties of Philosophy in Niš and East Sarajevo towards the Relationship between Language and Identity. In: S. Gudurić et al., (ed.) *Languages and Cultures in Time and Space II/1* (69-81). Novi Sad: Filozofski fakultet i Pedagoško društvo Vojvodine. [In Serbian]
- Kamenov, Ž., Jelić, M., Huić, A., Franceško, M. & Mihić, V. (2006). National and European Identity and Attitudes toward the European Integrations in Zagreb and Novi Sad. *Društvena istraživanja*. 15(4-5), 867-890. [In Croatian]
- Korunić, P. (2005). Nation and National Identity. *Revija za sociologiju*, 36 (1-2), 87-105. Available at: <https://hrcak.srce.hr/13687> [In Croatian]
- Lazić, M. & Pešić, J. (2015). Effects of Modernization on Components of National Identity in Contemporary European States. *Sociologija*, 57(3), 357-379. [In Serbian]
- McLaren, L. M. (2004). Opposition to European Integration and Fear of Loss of National Identity: Debunking a Basic Assumption Regarding Hostility to the Integration Project. *European Journal of Political Research*, 43, 895-911.
- Mansfeldová, Z., & Špicarová Stašková, B. (2009). Identity Formation of Elites in Old and New Member States (with a Special Focus on the Czech Elite). *Europe-Asia Studies*, 61(6), 1021-1040. <https://doi:10.1080/09668130903063575>
- Milosavljević, B. & Putnik, N. (2020). Strategy for Building the National Identity of Montenegro. *Nacionalni interes*, (3)/2021, 129-157. <https://doi.org/10.22182/ni.3932020.6> [In Serbian]
- Phinney, J. S. (1990). Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research. *Psychological Bulletin*, 108(3), 499-514. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.3.499>
- Pavlović, V. & Jovanović, M. (2013). University of Niš Students' Attitudes towards the Relation between Language and National Identity. *Teme*, 37(2), 701-717. [In Serbian]
- Perić Romić, R. (2020). The Role of Education in Preserving National Identity. In: Petrović, J. S., Miltojević, V. D., Bujwid-Kurek E. J., Milošević Šošo, B. Č. (eds.) *Culture and Identities* (pp. 110-118). Beograd: Srpsko sociološko društvo, Institut za političke studije. Available at https://www.ssd.org.rs/images/Proceedings_CultureAndIdentities_2020%20%281%29.pdf

- Radenović S. (2006). National Identity, Ethnicity, (Critical) Memory Culture. *Filozofija i društvo*, 31(3), 221-237. [In Serbian]
- Randelović, D. & Kostić, P., (2011). Correlates of the National Identity of Serbs in Kosovo and Metohija. In: Krstić, M. (ed.) *Identity and Identity Crisis* (pp. 220-236). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet. [In Serbian]
- Randelović, D., & Minić, J. (2011). National Identity and Attitudes of Serbs from the North of Kosovo and Metohija to Respect for Human Rights. In: Maliković, D., Šuvaković, U., Stevanović, O. (eds.) *Political Violence* (299-318). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini. Available at: https://drive.google.com/file/d/1_74D-vX014Rw-SymzUhRTgNCJhUYIYDx2/view [In Serbian]
- Randelović, D. J., Minić, J. L., & Randelović, K. Ž. (2021). National Identity of Secondary School Students in the Republic of Serbia. *Sociološki pregled*, 55(3), 1018-1054. DOI: [10.5937/socpreg55-32338](https://doi.org/10.5937/socpreg55-32338)
- Rot, N. & Havelka, N. (1973). *National Attachment and Values in High School Youth*. Beograd: Institut za psihologiju. [In Serbian]
- Sakač, M. D., Štrangari, S. Z. & Marković, S. S. (2017). Searching for the Sense of National Identity in the Globalization Context: Example of Students in Croatia. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 47(2), 263-281. [In Serbian]
- Scheve, C. V., Kozłowska, M., Ismer, S., & Beyer, M. (2014). National Identification: a Multidimensional Scale Based on a Three-Country Study. (Berliner Studien zur Soziologie Europas / Berlin Studies on the Sociology of Europe (BSSE), 29). Berlin: Freie Universität Berlin, FB Politik-und Sozialwissenschaften, Institut für Soziologie Arbeitsbereich Makrosoziologie. Available at: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-403088>
- Smith, A. D. (1998). *National Identity*. Beograd-Zemun: Biblioteka XX vek [In Serbian]
- Sniderman, P. M., & Hagendoorn, L. (2007). *When Ways of Life Collide: Multiculturalism and its Discontents in the Netherlands*. Princeton University Press.
- Štrangarić, S. (2014). Relation between Religion and Nation – Example of Students in Vojvodina. *Religija i tolerancija*, 12(21), 109-124. [In Serbian]
- Štrangarić, S. (2017). National Identity and Ethnocentrism in the Context of Gender Roles among Students of Faculty of Education in Sombor. *Norma*, 22(2), 155-168. [In Serbian]
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In: S. Worchel, & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7-24). Chicago: Nelson-Hall publishers.
- Trifunović, V. (2012). Cultural Identity and Pro-European Values: the Reasons for a Dialogue School as a Factor of Development of the National and Cultural Identity and Pro-European values. In: V. Trifunović (ed.) *School as a Factor of Development of the National and Cultural Identity and Pro-European Values: Education between Tradition and Modernity* (19-30). Jagodina: Pedagoški fakultet u Jagodini. [In Serbian]
- Van der Zwet, A. (2016). To See Ourselves as Others See Us: Identity and Attitudes towards Immigration amongst Civic Nationalists, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(8), 1242-1256. Available at: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1082284>
- Windari, T. (2021). National Identity Attachment and Its Variables. *Journal of International Women's Studies*, 22(3), 81-95. Available at: <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol22/iss3/9>

ПРИЛОГ/APPENDIX

Табела 1. Структура узорка студената према полу, студијској години, студијском смеру, вероисповести и националној припадности / Table 1. Structure of the students' sample by gender, year of study, study department, religion and national affiliation

Општи карактеристике студената / General characteristics of students (N=175)		f	%
Пол / Gender	мушки / male	14	8,0
	женски / female	161	92,0
	укупно / total	175	100,0
Студијска година / Year of study	прва / first	61	34,9
	друга / second	49	28,0
	трећа / third	30	17,1
	четврта / fourth	35	20,0
	укупно / total	175	100,0
Студијски смер / Study department	учитељ / teacher	61	34,9
	васпитач / educator	107	61,1
	тренер у спорту / sports coach	7	4,0
	укупно / total	175	100,0
Вероисповест / Religion	православна / Orthodox	157	89,7
	муслиманска / Muslim	18	10,3
	укупно / total	175	100,0
Национална припадност / National affiliation	Србин / Serbian	158	90,3
	Бошњак / Bosniak	9	5,1
	Црногорац / Montenegrin	8	4,6
	укупно / total	175	100,0

Легенда: N – број испитаника; f – фреквенца; % – проценат / Legend: N – number of respondents; f – frequency; % – percentage

Табела 2. Дескриптивна статистика за варијаблу национални идентитет / Table 2. Descriptive statistics for the variable of national identity

	N	Min.	Max.	AS	SD
Национални идентитет / National identity	175	34,00	127,00	93,15	13,69

Легенда: N – број испитаника; Min. – минимална остварена вредност; Max. – максимална остварена вредност; AS – аритметичка средина; SD – стандардна девијација / Legend: N – number of respondents; Min. – minimum realized value; Max – maximum realized value; AS – arithmetic mean; SD – standard deviation

Табела 3. Тести значајности разлика у изражености националне идентичности студената Педагошког факултета у Ужицу и резултата сродних истраживања / Table 3. Test of difference significance in the expression of national identity of the students at the Faculty of Education in Užice and the related research results

	N	AS	SD	t*	df	p
Студенти Педагошког факултета у Ужицу / Students at the Faculty of Education in Užice	175	93,15	13,69	8,043	256	0,000
Студенти Педагошког факултета у Сомбору / Students at the Faculty of Education in Sombor	144	76,11	18,69			
Студенти Педагошког факултета у Ужицу / Students at the Faculty of Education in Užice	175	93,15	13,69	1,446	329	0,149
Студенти Педагошког факултета у Словачкој (Банска Бистрица) / Students at the Faculty of Education in Slovačka (Banska Bistrica)	163	88,91	14,71			
Студенти Педагошког факултета у Ужицу / Students at the Faculty of Education in Užice	175	93,15	13,69	7,058	339	0,000
Студенти Универзитета у Загребу / Students at the Faculty of Education in Zagreb	332	82,27	13,04			
Студенти Педагошког факултета у Ужицу / Students at the Faculty of Education in Užice	175	93,15	13,69	1,334	325	0,183
Ученици средњих школа у Хрватској (Загреб) / Secondary school students in Croatia (Zagreb)	155	89,18	13,11			
Студенти Педагошког факултета у Ужицу / Students at the Faculty of Education in Užice	175	93,15	13,69	2,467	350	0,014
Ученици средњих школа у Републици / Secondary school students in the Republic	568	88,06	16,81			
Студенти Педагошког факултета у Ужицу / Students at the Faculty of Education in Užice	175	93,15	13,69	-5,662	274	0,000
Испитаници са Космета (претежно адолесценти) / Respondents from Kosovo (mostly adolescents)	900	97,74	15,98			
Студенти Педагошког факултета у Ужицу / Students at the Faculty of Education in Užice	175	93,15	13,69	7,222	358	0,000
Студенти Универзитета у Скопљу / Students at the University in Skopje	204	80,48	20,23			

Легенда: N – број испитаника; AS – аритметичка средина; SD – стандардна девијација; t – вредност т-теста; df – број степени слободe; p – ниво значајности разлика /

Legend: N – број испитаника; AS – arithmetic mean; SD – standard deviation; t – t-test value; df – number of degrees of freedom; p – level of difference significance

* – коригован резултат т-теста према Велшовом поступку / corrected t-test result according to Welsh procedure

← НАЗАД

← BACK

Табела 4. *Поређење карактеристичних вредности добијених анализом главних компоненти и паралелном анализом / Table 4. Comparison of characteristic values obtained in the analysis of main components and the parallel analysis*

Редни број фактора / Serial number of factor	Вредност добијена анализом главних компоненти / Value obtained in the analysis of main components	Вредност добијена паралелном анализом / Value obtained in the parallel analysis
1	7,330	1,7987
2	2,529	1,6791
3	2,031	1,5919
4	1,353	1,5089
5	1,291	1,4351

← НАЗАД

← ВАСК

Табела 5. *Карактеристичне вредности издвојених фактора на скали НАИТ / Table 5. Characteristic values of the factors singled out on the NAIT scale*

Назив фактора / Factor name	Својствена вредност / Typical value	Објашњена варијанса / Explained variance (%)	Кумулативна варијанса / Cumulative variance (%)	Кориговане ајтем-тотал корелације / Corrected item-total correlations	Број ставки / Number of items
Национална припадност / National affiliation	7,330	27,148	27,148	0,32–0,69	7
Национални понос и осећања / National pride and sentiment	2,529	9,368	36,517	0,35–0,57	6
Релевантност осећања националне припадности	2,031	7,524	44,041	0,46–0,62	3
Национализам / Nationalism	1,353	5,013	49,053	0,36–0,56	5
Космополитизам / Cosmopolitanism	1,291	4,782	53,835	0,30–0,54	6

← НАЗАД

← ВАСК

Табела 6. Матрица факторској склопа скале НАИТ (варимакс-ротација) са комуналијетима / Table 6. Matrix of the factor set of the NAIT scale (varimax-rotation) with communalities

Скала националног идентитета (NAIT) – тврдње / National identity scale (NAIT) – statements	Фактори / Factors					EC
	1	2	3	4	5	
7. Деци би одмалена требало усађивати национални дух. / Children should be instilled with the national spirit from an early age.	0,767					0,61
17. Изузетно ми је важна припадност мојој нацији. / I find affiliation to my nation exceptionally important.	0,645					0,70
26. Осећај националне припадности чини ме целовитом особом. / The national affiliation sentiment makes me a complete person.	0,621					0,73
11. Сматрам да сам врло свестан припадности властитој нацији. / I think I am quite aware of my own national affiliation.	0,592					0,57
12. Свака нација би требало да негује своје националне идеале. / Every nation should pursue its national ideals.	0,569					0,57
21. Где год да живим истицао бих своју националну припадност. / Wherever I live I would emphasize my national affiliation.	0,500					0,45
25. Припадници истога народа требало би да се увек држе заједно. / Members of the same nation should always stick together.	0,385					0,32
6. Поносим се историјом свога народа. / I am proud of my nation's history.		0,665				0,59
19. Осећам се вредним због богате културе свога народа. / I feel worthy because of my nation's rich culture.		0,646				0,71
4. Децу треба учити да воле свој народ. / Children should be taught to love their nation.		0,554				0,57
24. Сваки пут кад чујем нашу националну химну осетим понос. / Every time I hear our national anthem I feel proud.		0,498				0,62

← НАЗАД

← BACK

16. Осећај везаности за властити народ је један од најлепших осећаја које појединац може имати. / The sentiment of attachment to one's own nation is one of the most beautiful sentiments an individual can have.			0,483			0,58
15. Не осећам припадност ниједној нацији. / I do not feel affiliation to any nation.			0,426			0,50
20. Без осећаја своје националне припадности био бих сиромашан. / I would be poor without the sentiment of my national affiliation.			0,708			0,67
10. Човек без јасног осећаја националне припадности је човек без идентитета. / The man without a clear sentiment of national affiliation is a man with no identity.			0,707			0,73
13. Људи који не воле свој народ заслужују презир. / People who do not like their nation should be despised.			0,586			0,54
9. Спреман сам дати живот за свој народ. / I am ready to sacrifice my life for my nation.				0,756		0,72
1. Лојалност властитој нацији је важнија од лојалности самом себи. / Loyalty to one's nation is more important than loyalty to oneself.				0,751		0,68
27. Дobar припадник моје нације не би се смео да се дружи с нашим непријатељима. / A good member of my nation must not socialize with our enemies.				0,700		0,67
18. У свим историјским сукобима с другим нацијама мој је народ увек био у праву. / In all historical conflicts with other nations my people has always been right.				0,697		0,64
5. Иако је мој народ малобројан, у њему је пуно више способних људи него у другим народима. / Although my nation is small, there are much more capable people than in other nations.				0,643		0,53
2. Истицање националних обележја одраз је примитивизма. / Emphasizing national symbols is a reflection of primitivism.					0,747	0,63

23. Ja sam, kao prvo, pripadnik човечанства, а тек онда своје нације. / First I belong to mankind and then to my own nation.					0,723	0,59
14. Волео бих да живим као становник света, а не као становник само једне државе. / I would like to live like a citizen of the world and not of a single country.					0,675	0,69
3. Сматрам себе грађанином света. / I consider myself a citizen of the world.					0,658	0,60
8. Човечанство представља једину праву људску заједницу. / Mankind is the only real human community.					0,510	0,60
22. Моја националност ми је сасвим небитна. / I find my nationality completely irrelevant.					0,439	0,50

Легенда: 1 – национална припадност; 2 – национални понос и осећања; 3 – релевантност осећања националне припадности; 4 – национализам; 5 – космополитизам; ЕС–екстраховани комуналитети.
 / Legend: 1 – national affiliation; 2 – national pride and sentiment; 3 – relevance of national affiliation sentiment, 4 – nationalism; 5 – cosmopolitanism